

فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی
دانشگاه جامع امام حسین (علیه السلام)
سال یازدهم، شماره ۴۳ (پاییز ۱۴۰۱) صص ۹۲-۶۹

استخراج نظریه حفاظتی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) باتکیه بر روش استنباطی - اجتهادی و نظریه مبنایی

● احمد مزینانی ●

استادیار دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نظریه حفاظتی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است. به این منظور پژوهشگر ضمن تبیین ماهیت حفاظت اطلاعات و هستی‌شناسی منظومه فکری، با تکیه بر روش «استنباطی - اجتهادی» مورد تأیید و تأکید مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و استفاده از «نظریه مبنایی»، که از طریق تمرکز بر گزاره‌ها و مفاهیم محوری مرتبط با حفاظت اطلاعات که در کتاب «منشور حفاظت اطلاعات» مضبوط است، نظریه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) را استخراج نموده است. محقق با اتخاذ رویکرد استقرایی ابتدا تعداد ۷۲ گزاره به عنوان واحد ضبط شناسایی نموده است. در شناسایی گزاره‌ها دقت شده است تا این گزاره‌ها اتقان معنایی و استحکام مبنایی مرتبط با عنوان مقاله داشته باشند. در ادامه از گزاره‌های شناسایی شده، تعداد ۱۱۱ داده انتخاب شد و ۷۲ مفهوم اولیه و ۲۵ مفهوم محوری برای آنان ساخته شده است. سپس محقق با کدگذاری باز مفاهیم استخراج شده، تعداد ۱۶ مضمون اولیه شناسایی و پس از تجمیع این مضامین، تعداد ۸ مضمون اصلی را استخراج نموده است. در ادامه از طریق کدگذاری انتخابی مضامین، تعداد ۴ قضیه اولیه و با ترکیب قضایای اولیه در نهایت ۲ قضیه اصلی شناسایی و کدگذاری محوری شده است.

دست‌آورد شناسایی، تجمع، ترکیب و استنباط مفاهیم، مضامین، قضایا و ارجاع دائمی آنها به داده‌های استخراج شده، تدوین و ارائه نظریه حفاظتی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است. در مجموع از نظر محقق نظریه مرجح معظم له در حوزه حفاظت اطلاعات عبارت است از: «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی».

کلید واژگان: حفاظت اطلاعات، نظریه مرجح، منظومه فکری، مراقبت هوشمندانه، صیانت پایدار.

حفاظت از مجموعه دارایی‌ها و سرمایه‌های سازمانی یا ملی از مهمترین دغدغه‌های مدیران نهادها و رهبران کشورها محسوب می‌شود. اهمیت این موضوع وقتی مضاعف می‌شود که در دوره معاصر، ایجاد و گسترش فضای‌های نوین در تبادل اطلاعات و تعامل ارتباطات باعث شده است، بسیاری از مرزهای حقیقی یا ساختگی پیرامون اطلاعات ارزشمند و قابل حفاظت، به راحتی در نوردیده شود و این اطلاعات به صورت خواسته یا ناخواسته در معرض قضاوت نخبگان و منظر نظارت عموم قرار گیرد. این درحالی است که به هیچ وجه از اهمیت اطلاعات به عنوان یک دارایی کلیدی و کارکرد آن در اداره امور سازمان و حکمرانی در سطح ملی کاسته نشده است. سرعت و توسعه کمی و کیفی فناوری‌های نوین، دسترس پذیری اطلاعات را چنان تسهیل و تسریع نموده است که برخی از محققین از فضای نوین بوجود آمده با عنوان «عصر آکواریومی شدن» و غالب شدن «رویکردهای اندیشمندانه و شبکه‌ای» یاد نموده‌اند. (محسن زادگان و حسینی کرانی، ۱۳۹۰: ۱۵۰)

به رغم خدمت فراگیر و هدفمند، همچنین کارآیی گسترده فناوری‌های نوین در تجمیع داده‌ها و تمرکز گرایی در صیانت از آنها، که منجر به گسترش حجم کمی و اثر کیفی اطلاعات و تشکیل مجموعه‌های متنوع از سازمان و نهادهای مقابله با تهدیدات متصور بر این سرمایه‌ها می‌گردد، متأسفانه چالش اثربخشی تدابیر برای صیانت از اهداف مرجع حفاظتی و کاهش آسیب‌پذیری‌های آنها در برابر تهدیدات نوین، با ابهامات و سئوالات بسیاری مواجه است. ضمن آنکه این سازمان‌ها نتوانسته‌اند مبانی نظری قابل اتکا، مبتنی بر منابع بومی - اسلامی ارائه نمایند تا جهت دهنده و ترسیم کننده سیاست‌ها و راهبردهای کلیت سازمان و مقوم و مؤید باورها و رفتارهای سرمایه انسانی سازمان باشد. بنابراین بخش مهمی از نارسایی‌های عملکردی سازمان و سرمایه‌های انسانی آن، پیامد خلأ برخورداری از نظریه‌های بنیادین است که از یک سو بر مستندات برآمده از منابع بومی - اسلامی و برهان‌های موید به تأیید عقل تکیه داشته باشد و از سوی دیگر برآمده از تجربه عینی و میدانی کارشناسان حرفه‌ای و صاحبان خرد و اندیشه باشد. بنابراین کشف و استخراج نظریه بومی - اسلامی مطلوب برآمده از اسناد و مراجع بالادستی، مقدمه توانمندسازی دانایی محور سرمایه‌های انسانی و کارآمدی نهادهای حفاظتی حاکمیت اسلامی، مهمترین راه کار ایجاد تحول در مأموریت‌های ایجابی و سلبی نوین نهادهای حفاظتی در جامعه اسلامی محسوب می‌شود. با این وجود پژوهش

حاضر - که به دنبال انکشاف نظریه بومی است در صورتی می‌تواند برای جامعه ایرانی - اسلامی در آینده مفید باشد که:

اولاً. انطباق نظری و شکلی با دال مرکزی برآمده از منظومه فکری معماران انقلاب اسلامی مبتنی بر: «حیات طیبه انسانی»، «جامعه‌ی پویا» و «ساختار انقلابی» باشد.

ثانیاً. نقطه اتکای مناسبی برای «کرسی‌های نظریه‌پردازی در حوزه علوم انسانی» مورد مطالبه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در جهت ایجاد نهضت بومی - اسلامی منتهی به خلق نظریه‌های نو برخاسته از متن و محتوای معتبر و مؤید باشد.

ثالثاً. با مراجعه مستقیم یا غیرمستقیم به متون اسلامی از جمله سخنان مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به عنوان یک منبع معتبر نظام اسلامی، نیازهای نهادها و سازمان‌های نظام اسلامی را استخراج نماید.

به همین سبب پژوهش حاضر در پی مراجعه به متن سخنان مقام معظم رهبری (مدظله العالی) برای درک مفاهیم موردنظر حفاظت اطلاعات در صیانت از دارایی‌های اصلی است. بنابراین در این پژوهش تلاش خواهیم کرد که با تکیه بر روش مورد تأکید مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در یک فرآیند استنباطی - اجتهادی و استفاده از «نظریه مبنایی» - به عنوان یک متدولوژی (روش علمی) در تولید و ارائه نظریه از طریق اتکا بر داده‌ها و مفاهیم - مجموعه دیدگاه‌های موضوعی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مورد بازخوانی قرار دهیم و ضمن داده کاوی، مفهوم سازی، مضمون‌یابی و قضیه‌نگاری در نهایت به نظریه مرجح حفاظتی دست یابیم. بنابراین مسأله اصلی این پژوهش، خلأ وجودی نظریه‌های حفاظتی مرجح مورد اتکا برای نهادهای حفاظتی در شرایط موجود و پیش‌رو با تکیه بر منابع معتبر بومی - اسلامی است.

روش پژوهش

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در توصیه روشی تحت عنوان «استنباطی - اجتهادی» برای فهم تفکر امام خمینی (ره) می‌فرماید: «نظرات امام یک مجموعه است و خوشبختانه بیانات امام ثبت شده است و همین است که هست. مثل همه‌ی متونی که از آن‌ها می‌شود تفکر گوینده را استنباط کرد؛ منتها با شیوه درست استنباط. شیوه‌ی درست استنباط این است که؛ همه حرف‌ها را ببینید، آن‌ها را کنار هم قرار بدهند؛ توی آن‌ها عام هست، خاص هست، مطلق هست، مقید هست. حرف‌ها را باید با همدیگر سنجید، تطبیق کرد؛ مجموع این حرف‌ها، نظر امام است. البته کار خیلی ساده‌ای نیست، اما روشن

است که باید چه کار کنیم؛ یک کار اجتهادی است؛ اجتهادی است که از عهده‌ی شما جوان‌ها برمی‌آید. بنشینند واقعاً گروه‌های کاری در زمینه‌های مختلف، نظر امام را استنباط کنند، از گفته‌های امام به دست بیاورند.» (امام خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۷/۷/۷)

در میان روش‌های تحقیق کیفی تجربه شده در دنیا، تکنیک‌های تحلیلی نزدیک به روش «استنباطی - اجتهادی» مورد توصیه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، «نظریه مبنایی» یا «تحلیل محتوا» یا «گراند تئوری»^۱ است که می‌توانند به عنوان تکنیک‌های پژوهشی کمکی، زمینه استخراج محورهای کلیدی دیدگاه و کانون‌های نظری مباحث اندیشمندان، خبرگان و نخبگان جوامع را میسر و یا فرصت کشف نظام فکری و نظری آنان را تسهیل نمایند. (مزینانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۴) در «نظریه مبنایی یا زمینه‌ای» محقق بدنبال دستیابی به سطحی بالاتر از توصیف، برای تولید یا کشف نظریه محوری (ایمان، ۱۳۹۴: ۷۰) و یا احصاء کانون‌های معنایی یا مبنایی یک متن است. در مجموع برای سازماندهی یا برای دسته‌بندی داده‌ها و استخراج مفاهیم، استنباط مضامین و قضایا و تولید به دست آمده از محتوای مورد مطالعه، از این تکنیک استفاده می‌شود.

پژوهش حاضر با تکیه بر روش «استنباطی - اجتهادی» و استفاده از تکنیک «نظریه مبنایی» یا «داده بنیاد» در پی آن است تا با مطالعه مجموعه تدابیر، فرامین و توصیه‌های مضبوط مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در کتاب «منشور حفاظت اطلاعات»، نظریه مرجح معظم له در حوزه حفاظت اطلاعات را از منظومه معرفتی ایشان را استخراج نماید. محقق در این پژوهش برای دستیابی به داده‌های مورد نیاز در نظریه مبنایی، از روش اسنادی و تکنیک فیش برداری از متن بیانات و تقریرات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) موجود از منبع مورد نظر استفاده نموده است. بر همین اساس، پژوهشگر پس از اشباع در یافته‌های مطالعه مقدماتی، با تکیه بر روش استقراء، داده‌های کیفی جمع‌آوری شده را با استفاده از نظریه مبنایی، تبیین و تفسیر نموده است و در نهایت از قرار دادن آنها در کنار هم، نظریه مرجح حفاظتی استخراج شده است.

کالبد شناسی مفهومی

حفاظت اطلاعات

منظور از حفاظت اطلاعات مجموعه اقدامات پیشگیری، کشف و شناسایی و خنثی سازی فعالیت‌های براندازی، جاسوسی، خرابکاری، موارد ایجاد نارضایتی، نفوذ جریان‌های سیاسی و ایجاد اختلال در انجام مأموریت است که با هدف صیانت و نگهداری از دارایی‌ها و سرمایه‌های اساسی، صورت می‌گیرد. (اساسنامه سازمان حفاظت اطلاعات) (اساسنامه سازمان حفاظت اطلاعات)

منظومه فکری

منظومه فکری عبارت از: مجموعه نظام‌مند و متشکل از اجزاء و عناصر مرتبط و هدفمند با محوریت هسته مرکزی در عرصه نظام بینشی و ارزشی و کنشی است. (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۴۴)

نظریه مبنايي

فرآیند ساخت یک نظریه مستند و مدون، از طریق گردآوری سازمان یافته داده‌ها و تحلیل استقرایی مجموعه داده‌های گردآوری شده، به منظور پاسخگویی به پرسش‌های نوین، در زمینه‌هایی که فاقد مبانی نظری کافی برای تدوین هرگونه فرضیه - نظریه - و آزمون هستند. (منصوریان، ۱۳۸۵: ۵)

ابتناء نظری

ارائه هرگونه نظریه از حفاظت اطلاعات بومی، مستلزم داشتن تصویری جامع از این حوزه است تا پس از آن بتوان رویکرد بومی - اسلامی در آن را مورد بازکاوی و بازفهمی قرار داد. از منظر اسلامی حفاظت اطلاعات در سه سطح باید تحلیل گردد: (افتخاری، ۱۳۹۰: ۱۲)

سطح دسترسی

این سطح از حفاظت «حفاظت» در تمامی نظریه‌های موجود از «حفاظت اطلاعات» مدنظر بوده است. از یک حیث می‌توان آن را سنتی‌ترین تلقی از «حفاظت اطلاعات» برشمرد که تاکنون توانسته به حیات خود استمرار دهد. «دسترسی» در این سطح به دو شکل مدنظر است:

دسترسی پیشینی: موضوع این سطح از حفاظت اطلاعات، «داده» اطلاعات خام است. بدین معنا که نوع داده‌های سیستم‌های اطلاعاتی می‌تواند در فرآیند تجزیه و تحلیل تا اقدام، تأثیرگذار باشد. بنابراین لازم است تا جریان تولید، دریافت و عرضه «داده‌ها» پالایش شود تا از این طریق سیستم‌های

اطلاعاتی بیشترین میزان سلامت و صیانت در قبال کانون‌های تولید و عرضه نامطلوب را بیابند. دسترسی پسینی: سیستم‌های اطلاعاتی همان‌گونه که مصرف‌کننده «داده‌ها» هستند، خود تولیدکننده «تحلیل‌ها و تجویزهایی» نیز می‌باشند که در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری بسیار مؤثر است. از این حیث «اطلاعات» تولید شده، «کالایی ارزشمند» ارزیابی می‌شود که صیانت از آن و تعریف نوع و میزان دسترسی به آن، یک اصل ضروری به شمار می‌آید. (افتخاری، ۱۳۹۰: ۱۲)

سطح پردازش

«پردازش» فعالیتی مهم‌تر و دشوارتر از «دسترسی» ارزیابی می‌شود که طی آن اطلاعات خام به تحلیل‌هایی هدفمند و با ارزش کاربردی تبدیل می‌شود. فرایند تبدیل «داده» به «اطلاعات»، امری تخصصی است و در حوزه‌های مختلف امنیتی - به تناسب - تعریف می‌شود. اما آن چه این سطح را به حفاظت اطلاعات مربوط می‌سازد، کنترل فرآیند است تا از «سلامت» لازم برخوردار بوده و به تولید «اطلاعات نادرست یا فریبنده» منتهی نگردد. از این منظر، رسالت حفاظت اطلاعات، «مراقبت» می‌باشد که دو بُعد مهم را شامل می‌شود:

مراقبت سلبی: در این شکل از مراقبت، هدف: شناسایی و جلوگیری از فعالیت کانون‌هایی است که سعی در نفوذ در فرآیند تحلیل و دست‌کاری نتایج را دارند. در مراقبت سلبی باید متوجه سیاست‌های نفوذی دشمنان و رقبا بود که در قالب اشکال مختلف جاسوسی و خرابکاری پیگیری می‌شود.

مراقبت ایجابی: تحول جوامع و توانمندی سازمان‌های اطلاعاتی، منجر شده تا سیاست‌های نفوذ، اولاً به سادگی قابل تعریف و اجرا نباشد، ثانیاً هزینه‌های آن در مقایسه با کارآمدی شان بالا باشد. در نتیجه اقبال به سیاست‌های جایگزین افزایش یافته است. در این مورد، بازیگران سعی در استفاده موثر و هدفمند از آسیب‌ها و کاستی‌های رقبای خویش دارند و بدین ترتیب نقطه ضعف اطلاعاتی رقیب را به فرصتی سازنده برای خود تبدیل می‌سازند.

تجربه نشان داده که استفاده از این روش‌ها، موثرتر، کم‌هزینه‌تر و عملیاتی‌تر است. به همین خاطر است که مقابله با آنها هم دشوارتر است. در مراقبت ایجابی، حفاظت اطلاعات، شناسایی و مدیریت این نقاط ضعف در داخل را پیگیری می‌نماید تا از این طریق ضریب سلامت اطلاعات را افزایش دهد. (افتخاری، ۱۳۹۰: ۱۳)

سطح بینشی

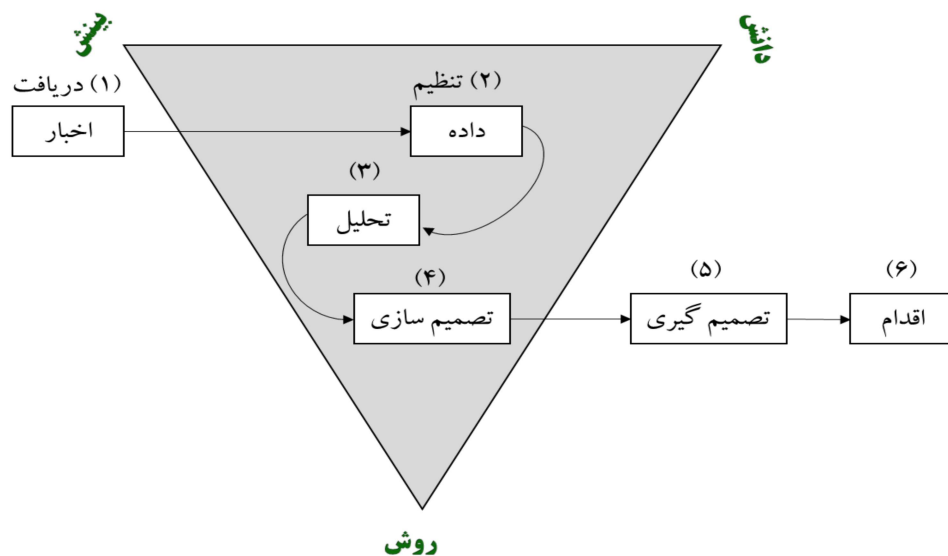
در حالی که دو سطح قبلی، وجوه عینی حفاظت اطلاعات را پوشش می‌دهد، سومین سطح ناظر بر ماهیت و ابعاد ذهنی - انتزاعی «اطلاعات» است که از نظر اهمیت و تأثیرگذاری به مراتب مهم‌تر و مؤثرتر است. منظور: «سطح بینشی»، شکل‌گیری نوعی تلقی از حفاظت اطلاعات است که حداقل دو بُعد زیر را به صورت توأمان در برگیرد:

۱. حفاظت اطلاعات وظیفه عمومی: بدین معنا که آحاد جامعه خود را نسبت به این امر مسئول بدانند و به این موضوع به مثابه یک وظیفه ملی نگاه نمایند. در این صورت است که بین حفاظت اطلاعات و منافع ملی جامعه ارتباط برقرار می‌شود.

۲. حفاظت اطلاعات یک امر تربیتی: بدین معنا که حداقلی از اصول حفاظت اطلاعات باید در قالب فرهنگ ملی جامعه تعریف و عملیاتی شود تا از این طریق:

اولاً، میزان تأثیرگذاری سازمان‌های متولی این حوزه افزایش یابد. ثانیاً، امکان پیش‌بینی از بسیاری از آسیب‌ها و تهدیدات فراهم آمده، در نتیجه به سازمان‌های مربوطه فشار کمتری برای مقابله وارد آید.

با این توضیح مشخص می‌شود که حفاظت اطلاعات از منظر اسلامی فرایندی پیچیده و چند مرحله‌ای به شمار می‌آید که حداقل شش مرحله «دریافت اخبار، تنظیم داده‌ها، تحلیل، تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و اقدام» مطابق نمودار شماره (۱) را در بر می‌گیرد. (افتخاری، ۱۳۹۰: ۱۴)

نمودار شماره ۱: عناصر و مراحل شش‌گانه حوزه حفاظت اطلاعات

چارچوب نظری نظام‌ها به عنوان مهمترین پایه‌ی آموزه‌های نظری، ساختارهای عینی و سازه‌های ارتباطی میان اجزاء مکاتب است. در این میان الگوهای برآمده از سیاق گفتاری و سیره رفتاری رهبران صاحب اندیشه منضبط و سلوک منظم، از جمله مهمترین شواهد و قرائن تعیین کننده ماهیت شکل و محتوای نظام‌های سیاسی و فرهنگی محسوب می‌شود. به تعبیر دیگر بررسی نظری دیدگاه‌ها و تعیین بخشی به مدل رفتاری رهبران جامعه، یکی از مهمترین راه‌های شناخت علت صوری، علت فاعلی و علت غایی ساختار یک نظام است. در اندیشه اسلامی به دلیل شأن انتصابی امام جامعه در هدایت جامعه اسلامی و با وجود عنصر ولایت و امامت در رهبران جامعه، این سلوک ماهیت معنوی و معنای عمیق‌تری پیدا می‌کند.

اگر نظام را مجموعه‌ای از اجزاء، ارتباط و هم‌آهنگی بین اجزاء و هدفمند بدانیم، (نک؛ فون برتالانفی، ۱۳۷۴: ۷۷) و تفکر را به طور مشابه، یک نظام در نظر بگیریم، که دائماً در یک روند توسعه، تغییر، تکامل و تغییرات ساختاری و غیره درگیر است (Bohm, ۱۹۹۲: ۱۹) بنابراین منظومه فکری عبارت از: مجموعه نظام‌مند و متشکل از اجزاء و عناصر مرتبط و هدفمند با محوریت هسته مرکزی در عرصه نظام بینشی و ارزشی و کنشی است. (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۴۴) بر این اساس، نظریه برآمده از منظومه فکری می‌تواند کلیت نظام‌مند از اجزاء و مجموعه‌ای هماهنگ و منسجم از ارکان و اهداف را در بر گیرد که حول مبانی نظری و اندیشه‌ای، سازه‌های ارزشی و هنجاری و جلوه‌های رفتاری یک انسان فرهیخته شکل یافته و قابل رصد، قابل تبیین و تفسیر است. بنابراین منظومه فکری یک فرد باید در برگیرنده مجموعه هماهنگ از نظام‌های بینش، ارزشی و کنشی باشد.

مجموعه آموزه‌های اسلام، نظام‌مند و با هم مرتبط هستند و می‌توان این مجموعه را در چارچوب نظریه نظام‌ها مورد مطالعه قرار داد. ولایت فقیه که مسئولیت رهبری انقلاب اسلامی، نظام اسلامی و جامعه ایران را به عهده داشته و دارد، با بهره‌گیری از آموزه‌های نظام‌مند اسلام، مباحث خود را منظومه‌وار و ناظر به نیازهای ثابت و متغیر انسانی عرضه کرده و می‌کنند (خسروپناه، ۱۳۹۶: ۴۳)

در میان شخصیت‌های مطرح در انقلاب اسلامی و تشکیل نظام اسلامی، دیدگاه نظری و رویکرد عملی امام خمینی (ره)، مقام معظم رهبری آیت الله خامنه‌ای (حفظه الله) و استاد شهید مرتضی مطهری (ره) محوری‌ترین معماران انقلاب و نظام اسلامی هستند که ادبیات نظری و سلوک عملی

آنان در طول حدود نیم قرن مبارزه فکری و مجاهده عملی در فضای پیش از انقلاب، حین انقلاب و تجربه حکمرانی پس از انقلاب و تشکیل حکومت اسلامی در ایران، نشان دهنده آن است که این معماران انقلاب، در اندیشه خود به سامانه‌مندی، نظام‌مندی ارگانیکی و دستگاه‌وارگی سازه‌های تربیتی، اعتقادی راسخ دارند. به گونه‌ای که این منظومه‌های فکری نشان می‌دهد که به رغم نظام‌وارگی مجموعه عناصر اصلی و فرعی سازنده اندیشه آنان، تحقق یک هدف راهبردی خاص و ویژه در جامعه اسلامی را بر سایر اهداف مقدم می‌شمارند که از طریق عمل صحیح به وظایف انسان، نهادهای اجتماعی و ساختار حاکمیتی میسر خواهد شد. در این میان حضرت امام خمینی (ره) مهمترین وظیفه رهبران جامعه اسلامی و حکومت اسلامی را «تربیت انسان صالح» در جامعه توحیدی می‌داند که در صورت تحقق آن جامعه و ساختارهای اصلاح خواهند شد. بنابراین «انسان‌سازی» دال مرکزی منظومه فکری و فتح الفتوح امام خمینی (ره) در مسیر تحقق اهداف اسلام و نظام اسلامی است که از طریق تمرکز بر تقویت وجهه معرفتی از یک سو و تهذیب وجه اخلاقی آحاد جامعه اسلامی میسر می‌شود. (نک؛ بیانات مقام معظم رهبری: ۱/۱۰/۱۳۶۹)

علامه شهید مرتضی مطهری (ره) یکی دیگر از مهمترین نظریه پردازان اسلامی معاصر است که نظریات علمی و تحلیلی او زیرساخت نظری سایر اندیشمندان ایرانی - اسلامی در طول مبارزات قبل از انقلاب، و مبنای رفتاری فرهیختگان و مسئولین نظام اسلامی در دوره پس از انقلاب اسلامی شد. یکی از مهمترین نظریه مطرح شده توسط شهید مطهری (ره) در خصوص ماهیت حیات‌مندی جامعه و تأثیر آن در تحولات اجتماعی و سیاسی است. در این نظریه استاد مطهری (ره)، جامعه را یکی از عناصر ذی حیات و ذی شعور می‌داند که منشأ تحولات اجتماعی مهمی در زیست انسانی است. استاد مطهری بر آن بود که جامعه خود به تنهایی و مستقل از سایر عناصر ذی شعور و ذی حیات است و به عنوان یک کنشگر مهم، از علل و عوامل مؤثر در فرآیند بروز و ظهور تحولات حیات اجتماعی است. (نک؛ مطهری، ۱۳۷۴: ۳۳۹-۳۳۵) بنابراین در منظومه فکری شهید مطهری (ره) بر «جامعه‌ی پویا و ذی حیات» تأکید می‌شود و تحول سازنده و مفید در حیات بشر نیازمند جامعه سازی توحیدی و انسانی است. با این وجود «جامعه سازی» دال مرکزی اندیشه شهید مطهری و مهمترین علت العلل تحول انسانی و اجتماعی است.

سابقه مبارزاتی، دیدگاه‌های نظری و رویکرد عملی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به عنوان یکی از مهمترین رهبران انقلاب اسلامی در دوره تکوین و پیروزی و مسئولیت‌های فرهنگی، اجتماعی و

سیاسی ایشان در طول چهار دهه پس از انقلاب اسلامی، یکی از مهمترین کانون‌های فهم نظری و ادارک رویکرد عملی انقلاب اسلامی و نظام اسلامی است. به گونه‌ای که امروزه علاوه بر نخبگان و فرهیختگان داخلی بسیاری از اندیشمندان خارجی، فارغ از دیدگاه دوستانه و یا خصمانه خود، در مواجهه با اندیشه و رفتار ایشان، بر استحکام نظری و حجیت رفتار عملی ایشان در مواجهه با مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی داخلی، منطقه‌ای و جهانی تأکید دارند. یکی از مهمترین عناصری که کمتر در منظومه فکری، گفتمانی و سیره عملی ایشان در دوره حیات سیاسی و در رأس نظام اسلامی مورد توجه قرار گرفته است، تأکید بر ایجاد و تقویت سازه‌ها و ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و امنیتی پویا، خودشکوفا و خودترمیم‌گر در نظام اسلامی است. با این وجود می‌توان گفت که از منظر معظم له، برای ایجاد تحول سازنده و مفید در زیست مادی و معنوی انسان و جامعه اسلامی نیازمند برخورداری از «ساختار انقلابی و ذی حیات» هستیم. با این وجود در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) «نظام سازی» دال مرکزی و مهمترین علت العلل تحول در انسان، جامعه و تاریخ است. (نک؛ بیانات مقام معظم رهبری: ۱۳۹۶/۱۱/۲۹) در مجموع منظومه فکری معماران و رهبران اصلی انقلاب اسلامی و نظام اسلامی در جدول شماره ۱ به شرح زیر ارائه شده است: (نک؛ مزینانی، ۱۳۹۹)

جدول شماره ۱: دال مرکزی تحول در منظومه فکری معماران انقلاب اسلامی

دال مرکزی	دیدگاه نظری	ساحت	نظریه صاحب نظر
«انسان سازی»	«تربیت انسان صالح»	انسانی	حضرت امام خمینی
«جامعه سازی»	«جامعه پویا و ذی حیات»	اجتماعی	علامه شهید مرتضی مطهری
«نظام سازی»	«ساختار انقلابی و ذی حیات»	ساختاری	مقام معظم رهبری

نظریه مرجح

در خصوص «نظریه»^۱ تعاریف زیادی ارائه شده است. از نظر مفهومی نظریه در کنار تعابیر: عقیده، حدس رأی، فکر، تئوری و قضیه‌ای است که برای اثبات صحت آن محتاج به برهان و دلیل می‌باشد. (لغت نامه دهخدا، معین و عمید) و در اصطلاح نظریه به مجموعه نظام‌مند از اندیشه‌ها و طرح‌هایی که برای بیان مفهومی علمی یا فلسفی یا اجتماعی ارائه شود. (فرهنگستان زبان) و از نظر کرلینجر (۱۹۷۳) نظریه مجموعه‌ای از سازه‌ها (مفاهیم)، تعریف‌ها (مفروضات) و گزاره‌های (تعمیم‌های) به هم مرتبط که از طریق مشخص کردن روابط میان متغیرها، نگرش منظمی از پدیده‌ها عرضه می‌کند، با این هدف که آن پدیده‌ها را تبیین و پیش‌بینی نماید. (تورانی و محمدی، ۱۳۸۹: ۱۶)

نظریه امکان‌شناخت، تبیین، تفسیر و پیش‌بینی پدیده‌ها را فراهم می‌کند. به همین جهت، از نظریه می‌توان در عرصه‌های گوناگون علمی، کارکردهای متنوع و متکثری انتظار داشت. این کارکردها با توجه به رویکرد محققان (جامعه‌شناختی، روان‌شناختی، مدیریت، فلسفه و...) دارای جهت‌گیری‌ها و کارکردهای گوناگون می‌باشند. وان دیلن (۱۹۷۹) و لاینرنگ و اورنتاین (۱۹۹۶) در یک نگاه نسبتاً جامع به نسبت سایر محققین به شش کارکرد نظریه‌ها اشاره کردند که عبارت است از: شناسایی پدیده‌های مورد مطالعه، طبقه‌بندی پدیده‌ها، سازه‌پردازی، تلخیص پدیده‌ها، پیش‌بینی پدیده‌ها و آشکارسازی پژوهش مورد نیاز. (www.sid.ir) بنابراین مهمترین کارکردهای نظریه شامل: معنادار کردن و قابل فهم کردن علم، انسجام و هم‌افزایی اجزاء علم، الگوی روشمند و منظومه نظامند برای اجماع‌سازی در علوم، ارائه تصویر روشن و شفاف از علوم، فرضیه‌سازی برای دسته‌بندی مسائل و حل مشکلات، بازتولید و پیشرفت علم و توانایی پیش‌بینی، تجمع و تمرکز دانش در ذیل مفاهیم معتبر و منسجم است که شناخت کانونی‌ترین معنای مورد انتظار از مجموعه داده‌ها و مفاهیم، پیش‌بینی پدیده‌ها و جهت‌دهندگی کنش‌های علمی، شناسایی مسائل و مشکلات و ارائه راه‌کارهای برون‌رفت از مسائل و مشکلات و... حداقل انتظار از نظریه‌های علمی است.

تعاریف و کارکردهای نظریه نشان‌دهنده آن است که تحلیل رویدادها و تبیین مشکلات متعدد و داشتن یک مبنا یا چارچوب فکری برای مشکل‌گشایی و تصمیم‌گیری با اتکاء بر نظریه امکان‌پذیر است. چرا که با تکیه بر تعاریف ارائه شده از نظریه و منظومه فکری می‌توان گفت که «نظریه‌سازی معلول وجود منظومه فکری در انسان برخوردار از منطق علمی دارای پویایی اندیشه و رفتار با ثبات و مستحکم برآمده از تجربه است».

1.theory, théorie.

نگارنده در این پژوهش برای دستیابی به نظریه مرجح یا دال مرکزی منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در موضوع «حفاظت اطلاعات»، مجموعه‌ای از گزاره‌ها و یا تعابیر موجود در بیانات و تدابیر در کتاب «منشور حفاظت اطلاعات» را شناسایی و استخراج نموده است. سپس یافته‌های پژوهش با تکیه بر «نظریه مبنایی» یا «تئوری داده بنیاد» سازماندهی و ساماندهی شده است و در نهایت از منظر نگارنده، نظریه مرجح مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به منظور دستیابی به «نظریه حفاظتی» عبارت است از: «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی»

بر مبنای نظریه مذکور حفاظت اطلاعات مبتنی بر منظومه فکری دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) از یک سو علاوه بر عرصه فردی، قابل تسری به عرصه‌های بالادستی حیات اجتماعی، یعنی جامعه و ساختار و نظام حاکمیتی هم می‌شود بنابراین، این نظریه توانایی پوشش سطوح مورد نظر حفاظت از منظر اسلامی شامل: سطح دسترسی اعم از پیشینی و پسینی، سطح پردازش اعم از ابعاد مراقبت سلبی و مراقبت ایجابی، همچنین سطح بینشی اعم از حفاظت به عنوان وظیفه عمومی و حفاظت به عنوان یک امر تربیتی در حوزه فرهنگ ملی را دارد. در منظومه فکری ایشان حیات به عنوان امری حقیقی، در اجزاء ساختار اجتماعی جامعه امر جاری و ساری است و نهادهای برآمده از این ساختار، به مثابه اجزاء یک موجود ذی حیات (مانند انسان) دارای شبکه ارتباطی پویا و خودترمیم‌گر هم جزئی از همین حیات‌وارگی هستند که نیازمند مراقبت بر حوزه بیرونی و صیانت از حوزه درونی هستند.

دستاورد نهایی مقاله حاضر به عنوان نظریه مرجح «حفاظتی» در دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است که از قضایای استنباطی استخراج شده و در جدول شماره ۲ به شرح زیر ارائه شده است:

جدول شماره ۲: نظریه مرجح مقام معظم رهبری برآمده از قضایا

نظریه	قضایای اصلی	قضایا اولیه
مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی	صیانت امنیتی - حفاظتی پایدار محصول پیشینی موثر از اختلال سیستمی و پیشگیری آگاهانه و مومنانه از خیانت خودی است.	صیانت امنیتی پایدار سازمان و پیشگیری از خیانت خودی از طریق آگاهی موثر و بینمناکی مقدس ممکن است.
		پیش بینی های معتبر از اختلال سیستمی و هشدار دهی به هنگام منجر به پیش گیری از ناکارمندی، پویایی و استحکام حفاظتی می شود.
مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی	مراقبت هوشمندانه امنیتی - حفاظتی برای مقابله با خیانت دشمن، محصول سلطه بر محیط منازعه نو اقدام تهاجمی مجاهدانه است.	اقدام تهاجمی مجاهدانه علیه خیانت دشمن محصول اشراف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی است.
		مراقبت هوشمندانه محصول رصد فراگیر دشمن و سلطه بر محیط منازعه است.

یافته‌های پژوهش

جامعه آماری، نمونه گیری و حجم آن

در این پژوهش، جامعه آماری عبارتند از: کلیه عناصر و افرادی که در یک مقیاس جغرافیایی مشخص دارای یک یا چند صفت مشترک باشند. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۱: ۱۱۹) منظور از جامعه آماری در اینجا تعیین مقیاسی مشخص و معلوم از اسناد، افراد و... مورد رجوع محقق، به عنوان منابع اصلی جمع آوری و تحلیل داده‌ها است. در این زمینه محقق پس از بررسی مستندات مکتوب موجود که ارائه کننده مجموعه‌ای از تدابیر، بیانات و تقاریر مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در موضوعات حفاظتی باشد در نهایت با توجه به تأیید رسمی کتاب «منشور حفاظت اطلاعات» مورد تأیید دفتر سیاست گذاری و نظارت راهبردی حفاهای ن.م را به عنوان منابع معتبر برگزید. بنابراین محتوای مندرج در کتاب مذکور به عنوان جامعه آماری مقاله حاضر محسوب می شود. با توجه به این که حجم جامعه آماری مجمع کامل گزاره های مندرج در کتاب مذکور است. بنابراین حجم نمونه این پژوهش با حجم جامعه منطبق است و محقق با تکیه بر نظریه مبنایی به عنوان یک روش کیفی، مجموع گزاره های مرتبط با موضوع «حفاظت اطلاعات» را تا دستیابی به اشباع نظری طی و استخراج نظریه را مورد کاوش قرار داده است.

تلاش محقق در کاوش متون مورد نظر نشان دهنده وجود مجموعه ای از گزاره های مرتبط با موضوع «حفاظت اطلاعات» است که تعداد گزاره‌ها (داده)، مفاهیم، مضامین و قضایا در جدول شماره ۳ مشخص شده است.

جدول شماره ۳: جامعه آماری (تعداد گزاره‌ها، داده‌ها، مفاهیم، مضامین، قضایا و نظریه)

واحد ضبط (گزاره)	داده‌ها	مفهوم اولیه	مفهوم محوری	مضامین اولیه	مضامین اصلی	قضایای اولیه	قضایای نهایی	نظریه
۷۲	۱۱۱	۷۲	۲۵	۱۶	۸	۴	۲	۱

روایی و پایایی پژوهش

از آنجا که پژوهش حاضر یک تحقیق کیفی است و اینگونه تحقیق‌ها روایی خود را از پارادایم اثبات گرایی (توصیف واقعی یافته‌ها) و ارزیابی کمی رها نموده بلکه هدف درک جهان اجتماعی

(پدیده مورد بررسی) از منظر پاسخگویان است. بنابراین هنگامی که محققان کیفی از روایی تحقیق صحبت می‌کنند، معمولاً به واژه‌هایی همچون «باورپذیری»، «قابل دفاع» و «امانت‌دار» بودن اشاره می‌کنند. (فقیهی و علیزاده، ۱۳۸۴: ۱۱) با پذیرش این معیارها به‌عنوان شاخص‌های تحقیق کیفی، در نظریه‌مبنایی داده‌های کیفی بر داده‌های کمی ارجحیت و برتری دارند. زیرا گزاره‌ها و داده‌های استخراج شده، دارای ماهیت کیفی و موجود در کتاب معتبر و مورد تأیید مراکز رسمی و سیاست‌گذاری در سطح جامعه حفاظتی کشور استخراج شده است.

پایایی بیان‌گر پایداری و تشابه نتایج اندازه‌گیری در دوره‌های مختلف زمانی است. موضوع «پایایی» در تحقیق کیفی، نسبت به روایی، کمتر مورد مناقشه بوده است. روایی بدون پایایی نمی‌تواند وجود داشته باشد، بنابراین نشان دادن اولی برای اثبات دومی کافی است. «ممیزی تحقیق» را می‌توان به منزله روش خوبی برای بهبود قابلیت اطمینان، پیشنهاد کرد و آن عبارت است از؛ بررسی فرآیند و محصول ارزیابی تحقیق توسط داوران برای تعیین سازگاری آن‌ها. (Mays & Pope, ۲۰۰۲: ۵۰-۵۲)

از آنجا که در پژوهش حاضر داده‌های مورد نظر از گزاره‌های انتخابی و از متن کتاب «منشور حفاظت اطلاعات» استخراج شده است و این داده‌ها در یک فرآیند منطقی مبتنی بر نظریه‌مبنایی سازماندهی شده است. بنابراین دستاوردهای پژوهش حاضر منجر به ایجاد درک مناسب از پدیده مورد مطالعه شده و «امانت‌داری»، «باورپذیری» و «قابلیت دفاع» آن را تسهیل نموده است. بر این اساس این پژوهش از اعتبار روایی و پایایی مناسب و قابل قبولی برخوردار است و دست‌آوردهای پژوهش، از نظر محتوای متن مورد کاوش و جامعه آماری، دارای روایی و پایایی می‌باشد.

فرآیند دستیابی به نظریه در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

برای کشف و استخراج نظریه حفاظتی مجموعه سخنان و مکتوبات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) انتخاب شد. انتخاب این سخنان برای استخراج نظریه حفاظتی به چند دلیل زیر صورت گرفته است: دلیل یکم. محوریت ایشان به عنوان یک بازیگر کلیدی مذهبی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و حضور مستمر در فرآیند انقلاب اسلامی و راهبری نظام اسلامی

دلیل دوم. مواجهه دائمی و مستمر با چالش‌های گوناگون و متنوع سیاسی - امنیتی مترتب بر حیات اجتماعی و سیاسی جمهوری اسلامی

دلیل سوم. مقابله و تعارض دائمی همراه با چالش‌ها با بازیگران اصلی جهانی و صاحبان مستکبر قدرت و ثروت

دلیل چهارم. تدابیر حفاظتی، صیانتی و امنیتی آنان در مسیر حیات اجتماعی و سیاسی خود برای برون رفت از چالش‌های پیش رو

دلیل پنجم. صدور فرامین، اتخاذ تدابیر، بیان دیدگاه‌های تخصصی پیرامون چالش‌های امنیتی برای نهادهای اطلاعاتی، امنیتی و دفاعی نظام اسلامی.

با توجه به محورهای یاد شده در این مقاله برای استخراج نظریه حفاظتی از منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) نیازمند طی چند گام است که نگارنده این بخش از مقاله را به شرح زیر طی نموده است:

گام اول. تعیین و تبیین موضوع: نخستین گام در نظریه داده بنیاد، تعیین «موضوع» مورد تحقیق است. هدف پژوهش حاضر استفاده از نظریه مبنایی جهت «استخراج نظریه حفاظتی برآمده از منظومه فکری مقام معظم رهبری» (مدظله العالی) به عنوان موضوع پژوهش است. به منظور دستیابی به نظریه حفاظتی به عنوان هدف اصلی پژوهش حاضر، کلیه سخنان و مکتوبات که به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم دارای بارمعنایی اجتماعی، سیاسی، امنیتی، حفاظتی و صیانتی بودند انتخاب شدند.

گام دوم. مفهوم سازی: منظور از مفهوم در این پژوهش، شناسایی و مقایسه دسته‌ای از داده‌های مرتبط با حفاظت اطلاعات در منظومه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است که یک یا چند وجه مشترک دارند و در نهایت در ذیل یک مفهوم قابل تجمیع هستند. قابل ذکر است که در اینجا، محقق به صورت انتزاعی و ذهنی از داده‌های جمع‌آوری شده استفاده می‌کند. بنابراین پژوهشگر در این پژوهش با تکیه بر داده‌های اولیه از منابع مورد کاوش در حوزه موضوع، زمینه مفهوم سازی را از طریق تصویرذهنی ایجاد نمودند تا زمینه برای ظهور نظریه فراهم شود. (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶: ۸۱) پس از مفهوم سازی عمل کدگذاری باز بر روی مفاهیم ساخته شده عملیاتی می‌شود. عمل کدگذاری باز با هدف تجزیه داده‌ها به تکه‌های معنادار کوچکتر، از گزاره‌های در اختیار و مورد پژوهش عملیاتی می‌شود. با این هدف پژوهشگر بدون ایجاد محدودیت ذهنی مفاهیم مستتر در این داده را بازفهمی نموده و داده‌های مشابه را در کنار یکدیگر قرار داده، نام گذاری و کدگذاری نموده است. این گام باعث شد تا طبقات اولیه‌ای معلوم و نمایان شود. چرا که کدگذاری باز فرآیند تحلیلی است که از طریق آن، مفاهیم شناسایی شده و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند. (همان: ۸۰)

با این اوصاف مفاهیم اساسی مرتبط با «حفاظت اطلاعات» در منظومه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) از طریق مراجعه به آراء، اندیشه‌ها، نظرات و رهنمودهای ایشان استخراج و ابتدا گزاره‌ها شناسایی و سپس ۱۱۱ داده علامت گذاری شد (بخشی از گزاره که ذیل آن خط کشیده شده است)

و در ادامه مفهوم محوری استخراج و کدگذاری گردید. نمونه‌ای از مفاهیم استخراج شده در جدول شماره ۴ و ۵ به تصویر در آمده است:

جدول شماره ۴: نمونه‌ای از واحدهای ضبط انتخابی و مفاهیم اولیه

شاسه	مفهوم سازی اولیه	صفحه	منبع	سال	گزاره‌های انتخابی از متن (داده‌های محوری)
M9063	حالت بیمناکی مقدس	۶۳	منشور حفاظت	۱۳۹۰	حالت بیمناکی مقدس و معترم همراه با اعتماد و اطمینان که می‌داند این تخطی و تجاوز و سوء استفاده نمی‌کند.
M90214	تبدیل موضع نداشتی به موضع تهاجمی	۷۵	=	۱۳۹۲	ما غالباً موضمان در مقابل سرویس حرفه، موضع نداشتی است؛ باید این را تبدیل کرد به موضع تهاجمی!
M8472	اصرار بر پیشگیری	۷۲	=	۱۳۸۴	بر پیشگیری اصرار بیشتری دارم تا علاج! فکر کنید راه پیشگیری چیست؟
M90155	مراقبت بر خیانت دشمن	۱۵۵	=	۱۳۹۱	از خیانت دشمن و خیانت خودی جلوگیری کنید.
M90155	صیانت خودی از خیانت	۱۵۵	=	۱۳۹۱	از خیانت دشمن و خیانت خودی جلوگیری کنید.
M79223	پرهیز از بی اخلاقی و بی ایمان	۲۲۳	=	۱۳۷۹	ناکامی‌ها به دلیل بی ایمانی و بی اخلاقی است.
M84164	حفاظت از رخنه و نفوذ دشمن	۱۶۴	=	۱۳۸۴	این حصار که امنش سیاه و ارتش است از رخنه و نفوذ دشمن معفوظ باشد.
M7672	پیش بینی اطلاعاتی	۷۲	=	۱۳۷۶	در همه کارها، آنچه در درجه اول اهمیت است پیش بینی اطلاعاتی و بعد علاج اطلاعاتی و احیانا امنیتی است.
M7671	سلطه اطلاعاتی بر دشمن	۷۱	=	۱۳۷۶	پیش بینی، چه موفق حاصل خواهد شد؟ وقتی که تسلط اطلاعاتی باشد
M7071	سلطه حفاظتی بر محیط	۷۱	=	۱۳۷۰	آیا حفاظت‌ها تسلط بر منطقه دارند؟ یا چنین مواردی باید بر خورد شود.
M8890	میزان العراره	۶۷	=	۱۳۹۰	اگر خدای ناگردد حفاظت‌های ما دچار آسیب شوند... ما آن میزان العراره مان در واقع از بین می‌رود و می‌شکند.
M8567	تزیین و ریزینی	۶۷	=	۱۳۸۵	شما چشم اید. چشم امین، چشم بصیر، چشم تیزبین و ریزینی باشد برای سیاه، یعنی برای کل کشور.
M8865	مواجهه با انحراف و خطا باید جدی باشد...	۶۵	=	۱۳۸۸	خطای بزرگ (فساد و خیانت) در کارها اختلال ایجاد می‌کند.
M8865	مقابله با اختلال مؤثر بر کارایی	۶۵	=	۱۳۸۸	خطای بزرگ (فساد و خیانت) در کارها اختلال ایجاد می‌کند... این در کارایی نظام تأثیر دارد.
M68880	مراقبت هوشمندانه بر اهداف دشمن	۸۰	=	۱۳۶۸	شما بایستی هوشمندی‌تان را به کار ببرید، شیوه‌ای که او - دشمن - انتخاب کرده، ضربه را ... به خود او برگردانی.

جدول شماره ۵: نمونه‌ای از مفهوم سازی اولیه و مفاهیم محوری و کدگذاری باز

شاسه	مضمین	مفهوم محوری
Z1	صیانت پیشگیرانه از خیانت سرمایه انسانی	صیانت از خیانت عناصر خودی حصار کبریایی عظیم انسانی جراحی ظریف بیماری‌های خطرناک (امنیتی) حفاظت از سلامت پیکره انسانی
Z2	تعادل و پرهیز از سوء ظن عمومی	حسن ظن عمومی نفی افراط و تفریط در رویکردهای امنیتی مراقبت از سوء ظن عمومی و تجاوز به حقوق دیگران
Z3	هشدار دهی به موقع در اختلال سازمانی	هشداردهی اختلال سازمان مقابله با ناکارآمدی سازمان
Z4	مواجهه با اختلال و ناکارآمدی سیستمی	مقابله با ضعف و مفاسد درونی و پس رفت سازمانی مواجهه با اختلال سازمانی (ناشی از انحراف، خطا، فساد و خیانت)
Z5	مقابله مجاهدانه با خیانت اطلاعاتی - امنیتی دشمن	مقابله با خیانت امنیتی دشمن جهاد در تبرد اطلاعاتی
Z6	استحکام و پویایی حفاظت	حفاظت پویا و با نشاط قابل اتکا حفاظت دستگاه قابل اعتماد
Z7	حفاظت مستمر از سرمایه اجتماعی سازمان	حفاظت از سلامت سیستم حفظ سرمایه اجتماعی سازمان
Z8	اشراف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی بر دشمن	اشراف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی بر دشمن
Z9	اقدام تهاجمی بر علیه دشمن	اقدام تهاجمی بر علیه دشمن
Z10	بیمناکی مقدس مبتنی بر خشیت	خشیت و بیمناکی مقدس
Z11	میزان الحراره از وضعیت امنیتی سازمان	میزان الحراره و تصویر سازی روشن از چالش‌ها
Z12	مراقبت هوشمندانه بر اهداف دشمن	مراقبت هوشمندانه بر اهداف دشمن
Z13	ارجحیت اقدام پیشگیرانه	اولویت و ارجحیت اقدام پیشگیرانه
Z14	آگاهسازی مؤثر عمومی	آگاهسازی اثر بخش عمومی
Z15	رصد دشمن و سلطه اطلاعاتی بر محیط واقعی و مجازی	رصد دشمن و سلطه اطلاعاتی بر محیط واقعی و مجازی دشمن
Z16	پیشبینی معتبر اطلاعاتی	اشراف اطلاعاتی منتهی به پیش بینی

گام سوم. مضمون یابی: در فرآیند مضمون یابی برای نظریه حفاظت اطلاعات که پس از مرحله مفهوم سازی با کدگذاری انتخابی میسر می شود، با عنایت به گزاره ها و داده های اولیه، از طریق برقراری ارتباط بین مفهوم انتزاع شده، این مفهوم در جای مناسب خودشان نسبت به یکدیگر به یک سبک جدید قرار گرفتند و از این طریق مضامین ساخته شدند. محقق برای ساختن مضامین تلاش کرد با مقایسه تشابه ها و تفاوت ها، طبقاتی از مفاهیم که به یکدیگر مرتبط هستند حول محور مشترکی قرار گیرند. در این مرحله برای ظاهر شدن مضامین مرتبط با نظریه ها، با تکیه بر تکنیک مقایسه پایدار، اطلاعات تکراری، ارتباط داده ها با یکدیگر، پراکندگی موجود در اطلاعات و دلالت بر یک تئوری کلی و صوری، حرکت پیش رونده به سوی تئوری و زمینه سازی حداکثر تغییر و تحلیل فراهم شد تا وجوه مشترک مفهوم ها به شکل مضامین بروز و ظهور پیدا کنند.

بنابراین محصول نهایی استفاده از تکنیک مقایسه پایدار، ظهور وجوه مشترک مفاهیم، کدگذاری محوری آنها و آشکار شدن مضامین موضوع بنیادین حفاظت اطلاعات بود که در نهایت ۱۶ اولیه و در ادامه از طریق تجمیع مضامین اولیه تعداد ۸ مضمون اصلی مضمون استخراج و کدگذاری انتخابی شدند. مضامین استخراج شده از مفاهیم در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

جدول شماره ۶: مضامین اولیه و مضامین اصلی استخراج شده

شماره	مضامین اصلی	مضامین اولیه
Z1	بیمنانکی مقدس مبتنی بر خشیت برای پیشگیری از خیانت سرمایه انسانی خودی	صیانت پیشگیرانه از خیانت سرمایه انسانی
		حفاظت مستمر از سرمایه اجتماعی سازمان
Z2	صیانت پایدار از طریق پیشگیری از سوء ظن عمومی و آگاهسازی مؤثر	ارجحیت اقدام پیشگیرانه
		آگاهسازی مؤثر عمومی
Z3	میزان الحراه بودن سازمان مبتنی بر استحکام و پویایی پیشبینی های معتبر اطلاعاتی	تعادل و برهیز از سوء ظن عمومی
		استحکام و پویایی حفاظت
Z4	هشدار به هنگام اختلال سیستمی منتهی به ناکارآمدی نهاد حفاظت تسونده	میزان الحراه بودن سازمان
		پیشبینی معتبر اطلاعاتی
Z5	اقدام مهاجمی بر علیه دشمن از طریق اشراف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی	مواجهه با اختلال و ناکارآمدی سیستمی
		هشداردهی به موقع
Z6	اقدام مهاجمی بر علیه دشمن	مقابله مهاجمانه با خیانت اطلاعاتی - امنیتی دشمن
Z7	اقدام مهاجمی بر علیه دشمن	اقدام تهاجمی بر علیه دشمن
Z8	اقدام مهاجمی بر علیه دشمن	اشراف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی بر دشمن
Z9	رصد فراتر و سلطه بر دشمن در محیط واقعی و فضای مجازی	رصد فراتر دشمن و سلطه اطلاعاتی بر محیط واقعی و مجازی
Z10	مراقبت هوشمندانه بر اهداف دشمن	مراقبت هوشمندانه بر اهداف دشمن

گام چهارم. قضیه نگاری: قضیه در منابع لغت به گفتار، خبر، مطلب، گزاره، مسأله، موضوع و رویداد اطلاق می شود (لغت نامه دهخدا) ولی در ادبیات محاوره ای، قضیه گزاره ای است که به صورت کل و

عام فارغ از ارزیابی صحت و سقم پذیرفته شده باشد. به تعبیر دیگر گفتاری که احتمال صدق و کذب آن وجود دارد را قضیه می‌گویند. (خوانساری، ۱۳۹۳: ۲) اصطلاح قضیه برای تعیین گزاره های اصلی برآمده از مضامین استفاده شده است. بنابراین قضیه نگاری در مورد مضامین، آخرین مرحله از مرحله نظریه مبنایی محسوب شده که مقدمه و پیش فرض ارائه نظریه است. بنابراین در این پژوهش تولید قضایا در یک چرخه‌ی دائمی انتزاعی و از طریق تولید مفاهیم و مضامین و مقایسه و اصلاح مکرر آنها بایکدیگر و با تکیه بر طوفان مغزی انجام گرفتند که نتیجه نهایی آن تولید و ارائه ۴ قضیه اولیه و در ادامه با ترکیب قضایا با یکدیگر ۲ قضیه نهایی و کدگذاری محوری شدند. قضایای اولیه و قضایای اصلی استنباطی از مضامین حفاظتی در جدول شماره ۷ به شرح زیر ارائه شده است:

جدول شماره ۷: قضایای اولیه و قضایای اصلی و کدگذاری محوری

شاسه	قضایای اصلی	قضایا اولیه
Y1	صیانت امنیتی - حفاظتی بایدار محصول پیشینی موثر از اختلال سیستمی و پیشگیری آگاهانه و موانع از خیانت خودی است.	صیانت امنیتی بایدار سازمان و پیشگیری از خیانت خودی از طریق آگاهی موثر و بیناکی مقدس ممکن است. پیش بینی های معتبر از اختلال سیستمی و هشدار دهی به هنگام منجر به پیش گیری از ناکارمندی، یوایی و استحکام حفاظتی می شود.
Y2	مراقبت هوشمندانه امنیتی - حفاظتی برای مقابله با خیانت دشمن، محصول سلطه بر محیط منازعه نو اقدام تهاجمی مجاهدانه است.	اقدام تهاجمی مجاهدانه علیه خیانت دشمن محصول اشرف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی است. مراقبت هوشمندانه محصول رصد فزاینده دشمن و سلطه بر محیط منازعه است.

یادآوری؛ در کلیه مراحل گردآوری داده، مفهوم سازی، مضمون نگاری و قضیه نگاری کدگذاری از طریق تعامل و مراجعه دائمی پژوهشگر به داده‌ها با هدف کاهش ضریب انحراف از محتوای مورد بررسی در خصوص خودحفاظتی و نظامند شدن هدف دار داده‌ها، به شکل روشمند صورت گرفته است. این تداوم ارتباط و تعامل با داده‌ها تا دستیابی به «نقطه نظری»^۱ ادامه یافت. در چنین شرایطی بود که پژوهشگر به رغم تداوم تلاش خود اطمینان یافت که ادامه این روند دانسته جدیدی را به دنبال ندارد و با «داده تکراری»^۲ در موضوع مذکور مواجه خواهد شد.

گام پنجم. نگارش و تدوین نظریه: پس از طی چهار گام ابتدایی، گام پنجم، گام نهایی و مهمترین گام محسوب می‌شود. چرا که در این گام است که داده‌ها و مفاهیم استنتاجی معتبر، برای ارائه نظریه

1. - Saturation Point.
- 2.- Repetitive or Duplicated Data.

حفاظتی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) آماده می‌شود. در حقیقت یکی از مهمترین کارکردهای پژوهشی در نظریه مبنایی ارائه نظریه است. اینجا است که زمینه‌سازی پژوهشگر برای تصویرپردازی مناسب و بهینه از داده‌ها و مفاهیم استخراج شده در موضوع مورد نظر و انتقال مناسب این تصویر به مخاطبان فراهم می‌شود. اهمیت این تصویرپردازی در پاسخ مناسبی است که به مسئله مطرح شده در همین پژوهش ارائه می‌شود.

با توجه به ماهیت حفاظت اطلاعات، و اهمیت و ضرورت ارائه گزارش واقعی از صدق و کذب بودن قضایای مرتبط با آن، این پژوهش از یک زاویه معناشناختی و معرفت‌شناختی، از روش کیفی استفاده نموده که در نهایت با مفهوم سازی، مضمون‌یابی و قضیه‌نگاری از داده‌های مستتر در گزاره‌های انتخابی در منظومه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی» به عنوان نظریه مرجح استخراج شد.

نظریه استخراج شده مذکور یک نظریه بومی - اسلامی و برآمده از محتوای منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است که علاوه بر شأن حکیمانه، ریشه در تجربه چهار دهه فعالیت سیاسی - مذهبی معظم له در کلیدی ترین مناصب ساختار حکمرانی نظام اسلامی از جمله: ریاست جمهوری، ریاست شورای عالی دفاع، رهبری نظام اسلامی، فرماندهی کل قوای مسلح و... دارد. مبتنی بر نظریه مذکور می‌توان چند پیش فرض مهم زیر را مورد توجه قرار داد:

مفروض ۱- هوشمندی مهم ترین و کلیدی ترین عنصر تشکیل دهنده نظریه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است که سایر عناصر بستگی تام به دستیابی سازمان‌های حفاظتی به هوشمندی دارد.

مفروض ۲- مبانی پیشی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و مبانی نظری حفاظت بر اهمیت تأثیرگذاری عمومی و توجه به امر تربیتی برای پیشگیری از آسیب پذیری‌های امنیتی - حفاظتی تأکید دارند.

مفروض ۳- مراقبت هوشمندانه و صیانت حفاظتی - امنیتی از دارایی مهم و حیاتی، یک تکلیف ملی و شرعی برای آحاد جامعه و سرمایه‌های انسانی است و مدیران نهادهای مختلف نظام در این زمینه مسئولیت مستقیم دارند.

مفروض ۴- مراقبت هوشمندانه و صیانت حفاظتی - امنیتی نیازمند استفاده از ظرفیت‌های عقلانیت انسانی و قابلیت‌های علمی و دانشی فناوری‌های نوین و استفاده از رویکردهای خیرخواهانه و پیشگیرانه است.

مفروض ۵- تأثیرگذاری تدابیر حفاظتی - امنیتی محصول مراقبت هوشمندانه از خباثت دشمن و صیانت پایدار از خیانت عناصر خودی است.

مفروض ۶- با استفاده از مراقبت هوشمندانه، امکان پیش بینی تهدیدات بیرونی با تکیه بر صیانت پایدار، امکان پیشگیری از آسیب پذیری‌های درونی وجود دارد.

با توجه به نظریه مرجح در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، قضایای مورد ابتناء در

فرآیند پژوهش و پیش فرض‌های مطرح شده از یک سو و مبانی نظری حفاظت اطلاعات از سوی دیگر می‌توان چند معیار امنیتی زیر را در ذیل نظریه مذکور ارائه نمود:

بازتاب امنیتی (۱) دستیابی به «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی» برآیند نهایی «مقابله با خباثت دشمن»، «پیشگیری از خیانت خودی»، «جلوگیری از اختلال سیستمی» و «تسلط بر محیط منازعه» است. بازتاب امنیتی (۲) «مراقبت هوشمندانه امنیتی - حفاظتی» و «رصد فراگیر و اقدام تهاجمی مجاهدانه بر علیه دشمن» تسهیل کننده «مقابله با خباثت دشمن» است.

بازتاب امنیتی (۳) «پیشگیری از خیانت خودی»، «آگاهی مؤثر و بیمناکی مقدس سرمایه انسانی» به «صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی» کمک می‌کند.

بازتاب امنیتی (۴) «پیش بینی معتبر تهدیدات و هشداردهی به هنگام» به «جلوگیری از اختلال سیستمی» منتهی می‌شود.

بازتاب امنیتی (۵) «تسلط بر محیط منازعه» پیامد «اشراف اطلاعاتی و احاطه حفاظتی» است. در مجموع با تکیه بر نظریه مرجح «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی» و با توجه به «پیش فرض‌های پنج گانه» ارائه شده و «بازتاب پنج گانه» تدوین شده می‌توان به یک مدل مفهومی ذهنی دست یافت که علاوه بر تعیین مؤلفه‌های اصلی و فرعی، امکان ادراک روابط منطقی میان این مؤلفه‌ها تسهیل می‌شود. مدل مفهومی مورد نظر به شرح زیر می‌باشد:

شکل شماره ۱: مدل مفهومی برآمده از قضایای سازنده نظریه مرجح حفاظتی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

نتیجه گیری

نگارنده در مقاله حاضر برای دستیابی به نظریه حفاظتی با تکیه بر روش «استنباطی - اجتهادی» مورد تأکید مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و «نظریه مبنایی» ضمن تأمل در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و از طریق داده کاوی، مفهوم سازی، مضمون یابی و قضیه نگاری در نهایت به استخراج نظریه مرجح معظم له تحت عنوان: «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی - حفاظتی». دست یافت.

در نظریه مذکور «هوشمندی» مهمترین مؤلفه برای سازمان های حفاظتی است که این هوشمندی مقدمه ایفای نقش مراقبت هوشمندانه و دستیابی صیانت پایدار برای این سازمان ها است. با این وجود هوشمندسازی سازمان های امنیتی - حفاظتی مهمترین و ضروری ترین مأموریت این سازمان ها برای ایفای نقش خود است، زیرا:

اولاً: «هوشمندی» در قرآن کریم با تعبیر «تَوَسَّم» و در کنار آن به مفهوم «نشانه شناسی» یاد کرده است: *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ*؛ همانا در این برای هوشمندان نشانه هایی است. (سوره حجر/ آیه ۷۵) با این اوصاف به خاطر آنکه منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) ریشه در منابع نقلی و عقلانیت حکیمانه ولایی ایشان دارد. نشانه شناسی مراقبت هوشمندانه در سرمایه های سازمان های حفاظتی در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله العالی) عبارت است از:

نشانه ۱- ظرفیت و توانایی یادگیری

نشانه ۲- دانش پذیری و ظرفیت کسب آن

نشانه ۳- سازگاری افراد، جامعه و محیط

نشانه ۴- ظهور تفکر بر حسب طرح های انتزاعی

نشانه ۵- توانایی منطقی اندیشیدن، هدفمند عمل کردن، و تعامل مؤثر با محیط.

ثانیاً: سازمان هوشمند (به عنوان پدیده ای ذی حیات در منظومه فکری مقام معظم رهبریمدظله العالی) با ادغام جنبه های مختلف یادگیری و انطباق با فرایند خود ارجاعی (متکی به خود، خود دگرگونی، خود آفرینی و در نهایت خود برترسازی) شناخته می شوند و عمل می کنند. نشانه های چنین وضعیتی عبارت است از:

نشانه ۱- توانایی ادراکی برای مواجهه با پیچیدگی و عدم قطعیت

نشانه ۲- دارایی اطلاعاتی از موقعیت کنونی و آینده برای تغییر به موقع رفتار در شرایط ناپایدار

نشانه ۳- قابلیت رفتاری برای واکنش سنجیده در مقابل تغییر و تحولات محیطی.

ثالثاً: با توجه به نشانه‌شناسی‌های سرمایه‌های انسانی حفاظتی و سازمان‌های حفاظتی، حداقل سه پیش‌ران‌های سازمان هوشمند عبارت است از:

پیش‌ران ۱- اندیشه و گفتار مدیران: آگاهی از مقوله هوشمندی و صحبت از عمل هوشمندانه
پیش‌ران ۲- اختیار و اشتیاق کارکنان: امکان و اقدام برای طرح بینش، ایده و پیشنهاد همراه با بازخورد شوق‌انگیز

پیش‌ران ۳- تهاجم مستمر و نظام‌مند به عوامل کندذهنی سازمانی: رکود خلاقیت و ابتکار، نادانی دسته‌جمعی.
رابعاً: از آنجا که مبتنی بر نظریه «مراقبت هوشمندانه و صیانت پایدار امنیتی» به عنوان یک نظریه وضع مطلوب مورد انتظار مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، از یک سو و با عنایت به نشانه‌شناسی‌های سرمایه انسانی و هوشمندسازی سازمان از سوی دیگر، می‌توان ادعا کرد که فاصله معناداری میان وضع موجود و وضع مطلوب سازمان‌های حفاظتی مورد انتظار مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در نظام اسلامی وجود دارد، بنابراین برای دستیابی به تراز مورد انتظار معظم له برای هوشمندسازی سازمان‌ها نیازمند مجموعه تدابیر و راه‌کارهای اجرایی و برخورداری از سامانه هوشمند زیر هستیم:

الف) اتخاذ تدابیر هوشمندسازی سازمان‌های حفاظتی که از طریق تقویت مؤلفه‌های انسانی در هوش سازمانی مانند: بینش راهبردی، سرنوشت مشترک، میل به تغییر، اتحاد و توافق، روحیه و امید، کاربرد دانش و اثرگذاری عملکرد میسر است.

دوم. تقویت امکانات سیستمی در هوش سازمانی که با تکیه بر مؤلفه‌های اتصال به معنای توانایی جهت دسترسی به دانش و اطلاعات، مشارکت به معنای توانایی برای ترکیب و توزیع اطلاعات و ساخت‌دهی به معنای توانایی برای گزینش مفهومی داده‌ها مسیر می‌شود.

ب) راه‌کارهای اجرایی هوشمندسازی سازمان‌های حفاظتی

یکم. توانمندسازی درونی: از طریق توسعه ادبیات و مباحث اطلاعاتی و امنیتی مبتنی بر فطرت و مشارکت جمعی، ضریب‌بخشی به مؤلفه هوشمندی و مقوله فطرت در حوزه‌های یادگیری و رفتار سازمانی و توجه به ابعاد هوشمندی به جای تمرکز بر ابزار هوشمند.

دوم. کارآمدسازی بیرونی: از طریق ترویج و تمرین الگوهای مواجهه هوشمندانه با پدیده‌های ملی و منطقه‌ای، برجسته‌سازی و رعایت گرایش‌های فطری در مواجهه با موضوعات اجتماعی و افزایش سهم خطرپذیری ناشی از سازوکارهای هوش جمعی.

ج) برخورداری از سامانه هوشمند: یک سازمان حفاظتی ذی حیات هوشمند، نیازمند ویژگی هایی است که آن را از سایر سازمان ها متفاوت می کند. مهمترین ویژگی های سازمان های حفاظتی هوشمند عبارت است از: کنشگرهای مستقل و تعامل کننده، بهینه سازی کارایی و توان، همکاری به شکل نامتمرکز، خود تنظیم بودن روش های کنترلی، تخصیص و تشخیص وظایف به شکل توزیع شده، تعاملات غیر مستقیم و ارتباطات حداقلی.

- ۱- افتخاری، اصغر (۱۳۹۰) ارگان الگوی حفاظت اطلاعات در اسلام، مجموعه مقالات همایش سراسری حفاظت اطلاعات آینده، چاپ اول، دانشگاه امام حسین (ع)، دانشکده امام هادی (ع).
 - ۲- تورانی، حیدر و محمدی، داوود (۱۳۸۹) مبانی و اصول مدیریت در مدرسه، ویژه نامه ضمیمه، مجله رشد مدرسه، شماره ۴ دی ماه.
 - ۳- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۱) روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سازمان مطالعات و تدوین (سمت).
 - ۴- خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۶) منظومه فکری آیت الله العظمی خامنه ای، جلد اول، چاپ اول، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
 - ۵- خوانساری، محمد (۱۳۹۳) منطق صوری، جلد دوم، چاپ چهل و هفتم، تهران: انتشارات دیدار.
 - ۶- دانایی فرد، حسن و امامی، سید مجتبی (۱۳۸۶) استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه پردازی داده بنیاد، دانشگاه امام صادق (ع)؛ دو فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان.
 - ۷- فقیهی، ابوالحسن و علیزاده، محسن (۱۳۸۴) روایی در تحقیق کیفی، فصلنامه فرهنگ مدیریت، شماره ۹.
 - ۸- فون برتالانفی، لودویگ (۱۳۷۴) مبانی، تکامل و راهبردهای نظریه عمومی سیستم ها، ترجمه کیومرث پریانی، چاپ دوم، تهران: نشر تغزیه.
 - ۹- محسن زادگان، امیر و حسینی کرانی، رسول (۱۳۹۰) تأثیر دیپلماسی بر قدرت ملی ایران در عرصه جهانی، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی، دوره دوم، شماره ۳، فصل تابستان.
 - ۱۰- مزینانی، احمد، علیزاده، سلیمان و ایمانی پور، احمد (۱۳۹۸) تحلیل «فرصت - تهدید» چهل سال دوم انقلاب اسلامی؛ مبتنی بر بیانیه گام دوم، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش های حفاظتی - امنیتی، سال هشتم، شماره ۳۰، صص ۱-۲۶.
 - ۱۱- مطهری، مرتضی (۱۳۷۴) مجموعه آثار، جلد دوم قم: موسسه صدرا.
 - ۱۲- منصوریان، یزدان (۱۳۸۶) گراند تئوری چیست و چه کاربردی دارد، ویژه نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
 - ۱۳- مهرابی، امیرحمزه و همکاران (۱۳۹۰) معرفی روش شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی (ارائه یک نمونه)، فصلنامه مدیریت فرهنگ سازمانی، سال نهم، شماره بیست و سوم، فصل بهار و تابستان.
- 14-Bohm,David (1992) Thought as a System, Laondon: Routledge.
- 15-Mays, n. and POPE, G.(2002) Assessing quality in qulitative research; British Medical Journal. Jan.I.pp.50-52
- 16-www. sid.ir